

La fundziun della Ligia Grischa tenor ils vegls cronists

Autor(en): **Tuor, Pieder**

Objekttyp: **Article**

Zeitschrift: **Igl Ischi : organ della Romania (Societat de Students Romontschs)**

Band (Jahr): **19 (1924)**

PDF erstellt am: **25.06.2024**

Persistenter Link: <https://doi.org/10.5169/seals-882110>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Inhalten der Zeitschriften. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern.

Die auf der Plattform e-periodica veröffentlichten Dokumente stehen für nicht-kommerzielle Zwecke in Lehre und Forschung sowie für die private Nutzung frei zur Verfügung. Einzelne Dateien oder Ausdrucke aus diesem Angebot können zusammen mit diesen Nutzungsbedingungen und den korrekten Herkunftsbezeichnungen weitergegeben werden.

Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. Die systematische Speicherung von Teilen des elektronischen Angebots auf anderen Servern bedarf ebenfalls des schriftlichen Einverständnisses der Rechteinhaber.

Haftungsausschluss

Alle Angaben erfolgen ohne Gewähr für Vollständigkeit oder Richtigkeit. Es wird keine Haftung übernommen für Schäden durch die Verwendung von Informationen aus diesem Online-Angebot oder durch das Fehlen von Informationen. Dies gilt auch für Inhalte Dritter, die über dieses Angebot zugänglich sind.

La fundaziun della Ligia Grischa

tenor ils vegls cronists

Da Pieder Tuor

I.

Ilis historichers moderns considereschan la fundaziun della Ligia grischa sco in armistezi, ina pausa el combat de tschentaners denter ils segneradis, che vulevan mantener lur domini, ed ils cumins, che aspiravan alla libertad. Ella ei in patg, in' entelgientscha per metter fin a debats e scarpanzas, francar a scadin dretg e possess, dismetter violenza e malgiustia, segirar strada e trafic, renviar las dispetas silla via dil dretg e garantir alla sentenza dada il sustegn e la sancziun necessaria. Ilis poets d' ozildi, en emprema lingia las duas representaziuns festivas, che comparan sigl onn giubilar, setegnan ualti exactamein vid ils resultats della scrutaziun scientifica, refusond de s' embellir, aschi fetg sco ei pudeva tentar, cun scenas poeticas relatadas dalla tradiziun legendara.

Jeu vi, jeu stoi fundar en nossa tiara,
Per nossa tiara ina sontga ligia,
La quala dat al pign e grond il siu,
La quala dat la vera libertad.

Cun quels plaids lai P. Maurus Carnot manifestar igl avat Pieder de Pultengia siu programm

politic. Ed el drama festiv de Florin Camathias exprima il medem avat igl intent della ligia sco suonda:

Uiaras arbitrarias dein calar,
 Ils alliai in l' auter dein gidar,
 Siu dretg dei scadin puder salvar!

Tut auters accords tunan ord las canzuns dils poets anteriurs. Grius d' uiaara e fraccass ded armas uдин nus ord ils vèrs vigurus d' Antoni Huonder:

Lur clom ha ramurau,
 Las tuors sfraccadas en,
 Tirans han emprovau,
 Co 'ls Grischs fan truamen!

E Giachen Haspar Muoth, il qual ha sco negin auter scrutinau nossas veglias tradiziuns e mess en poesia tut quei ch' el anflava adattau, descriva en loschas strofas il spèrt dil pievel cumin, sco el semanifestava tier la fundaziun della ligia:

Il pur independent vul buca pli pagar
 Las taglias de subdit;
 El ei gie sez patrun e maungla buc purtar
 Il giuf de servitit.

Il prus agricolan vul buca pli perver
 La biestga dils baruns:
 Lur vaccas e cavals dein buca pli puder
 Pascar ses libers funs.

Avon tschien onns, tiel quart centenari della fundaziun della Ligia grischa, han giuven e vegls cantau en roda sil Pustget a Trun duront il gentar de fiasta ils plaids concepì dal grond erudit e patriot Pader Placi a Spescha:

«Da leu vesevan nus castials,
 En quels fugavan gronds tirans,

Grad quels raffavan nos vadias,
Migliavan quels sco tonts utschals.

Giud quei nos babs ein seuni,
Vesend lur figlias pridas vi;
Sut quella plont' en se rimnai,
Da nos Signurs bein cussigliai.»

E la tradiziun populara, aschilunsch sco in a tala exista, conferma quei ch' ils poets han cantau. Las numerusas ruinas de castials e tuors, che nus vesein sin tgiembels e crests, fuvien ils ignivs de rapina de quels castellans, dils quals ils umens della Ligia grischa hagien rut la garmischia.

La critica historica e la tradiziun van pia buca dil tut da prau. Ei sedamonda, danunder po tala tradiziun derivar e cuntegn ella forsa buca tutina in coc de verdad?

II.

Sche nus figein excepziun d' enzacontas pergameinas, e principalmein della brev sezza della ligia, entupein nus la pli veglia menziun digl engirament de Trun tier ils scribents grischuns dil temps della reforma. Quels relateschan annada per annada ils evenements principals della historia, suondond pia igl uorden cronologic, senza entrar pli a funs els motivs e las circumstanzias dils schabetgs. Els ein per quei numnai cronists. Sco il bab della historia grischuna considerescha ins Durisch Campell de Suosch, Engiadina, che ha viviu da 1510 entochen 1582. El ei era quel che plaida igl empren in extenso dalla fundaziun della Ligia grischa. Ed

ual tier el anflein nus gia la veglia tradiziun en sia fuorma essenziala. El scriva en quei risguard presapauc sco suonda en sia Historia Raetica entuorn igl onn 1575 (translaziun libra e scursanida ord il latin):

Ils signurs de quei temps ne lur castellans ne ugaus eran crudeivels sur mesira enviers il pauper pievel ed observavan negin dretg ne divin ne human. Els garegiavan da lur subdits tut quei che lur queida e pissiun inspirava, e sch'enzatgi fageva buca per camond ne resisteva, attaccavan els el cun la forza, bettevan el en perschun e gnanc las giuvnas feglias vegnevan spargnadas. De talas causas turpigiusas han els commess biaras, entochen ch' in cert um, dil qual mo paucs san aunc co el senumnava e tgi ch' el fuva, ha entschiet a meditar cun agid de Diu, co il pievel sappi vegnir spindraus d' ina tala calamidad e co el sappi contonscher la libertad. El haveva cheu gia avon égls igl exempel dils Svizzers (caussas d'aventadas avon pli ch' in tschentaner), sco era igl exempel ord ils davos temps della gliעד della Casa de Diu de Cuera. Per quei ha el encuriu ora umens fermes, fidai e discrets, ei secussegliaus cun els ed els han teniu radunonzas zuppadas en loghens d' ina vart. Sias propostas han plischiu ed els han prestau engirament de contribuir mintgin il siu per restabilir la libertad ed empermess de perschuader per tala ligia tonts sco ei possien. Els ein lu serimnai en in diember pli grond e cun succuors ded umens de

pli gronda autoritad e han teniu cussegl de temps en temps da notg en in liug egl uaul sut il vitg de Trun, dalunsch dalla canera della glieud. E suenter esser semess perina han els termess delegai per admonir curteseivlamein el num de tuts igl avat de Mustèr Pieder de Pultengia ed ils auters signurs, ch'ei mettien fin alla violenza, a malgiustias e turpigiusadats, e ch'ei sesprovien de tschentar en ina dertgira, tier la quala scadin sappi recuorer, il qual hagi de selamentar pervia de malgiustia fagga ad el. Sch'ei consentien quei buca de buna veglia, vegni il pievel buc a surportar pli ditg tala nauschadad e violenza aviarta. Dal rest seigi il pievel prompts ded obedir als signurs en scadina causa gesta e convegnenta ed ademplir libramein siu duer enviers els. Sin quei han ils numnai signurs, vesend la decisiun e la perinadad dil pievel, consentiu de serrar ina ligia, e quei pli per tema che de buna veglia.

Els seigien silsuenter serimnai sut tschiel aviert sut l'umbriva d'ina certa gronda e largia plonta, in ischi ne sco auters manegian ina platana, la quala stat aunc ussa si dretg e la quala duei star tenor cardientscha dil pievel, aschiditg sco quella ligia vegn conservada intactamein e buca violada ne dismessa. E sche la plonta vegn tigliada ne devastada, seigi segir, che la fin della ligia s'approximeschi.

Cun auters plaids reprend la raquintaziun de Durisch Campell in auter cronist grischun: Fortu-

nat Sprecher de Berneck en sia Pallas Rhaetica, stampada per l'emprema gada igl onn 1617: Il cumin pievel vegnevi miserablamein squitschaus sut. Ils signurs, per gronda part aunc giuvens, se-devien giu cun la catscha, cun pigliar utschals ed auters divertiments malhonests. Ils ugaus ed officials, ch' els havevan instituiu, maltractavien e sblundergiavien la glied, dishonoravien dunnauns e giunas, sfurzavien ils subdits de migliar cun ils pors e gaglias. Ed era ord ils territoris vischinonts, cunzun ord la Casa de Diu de Cuera, interprendevien ils officials attaccas de rapina, aschia ch' ins fuvi segirs en negin liug. Ed ins anflava negin che teneva a mistregn quels garmadis ne scheva dretg a tgi che haveva de basegns.

Sinquei seigien zaconts umens dils pli vegls della tiara seredunai zuppadamein mintga ton da stgira notg en in uaul enteifer igl itschess de Trun e hagien teniu cussegl, co remetter ella tiara ruaus e sedustar della tirannia sin maniera legitima. Els hagien unanimamein concludiu de termetter deputai tier ils caus dils segneradis, umens venerabels cun cavegls alvs e vistgadira grischa per raschunar ad els dalla malgiustia e garmaschia dils ugaus, supplicond els de metter fin a tala calamitad ed oppressiun tirannica cun formar ina ligia, tschentar en ina dertgira e porscher in a l' auter vicendeivel agid.

Tochen dacheu concorda la raquintaziun de Sprecher cun quella de Campell. Sprecher descriva

vinavon, co la delegaziun ei vegnida retscharta favoreivlamein dagl Avat Pieder de Pultengia, dafer-ton che Campell quescha sur de quei. «Igl avat de Mustér, in um distinguiu entras pietad, scienza e prusadad, naschius leudentuorn ord buna familia (la quala haveva senza vidavon giu de surfrir dalla forza e malgiustia) ha bugen consentiu e promoviu la fatschenta e perschuadiu ils giuvens baruns de Razen, che tumevan dil rest ina revolta dil pievel.»

La fundaziun della ligia descriva Sprecher cun ils paucs plaids: «Miez il meins de Mars digl onn 1424 ei la ligia perpetna vegnida serada a Trun sut ina plonta de glenda, nua ch' igl ei ina caplutta de Sontga Onna, el num delia sontga e nundivida Trinitat, ed ella duei vegnir renovada mintga diesch onns e cuntegn diesch pugns.»

III.

Aschia il raquent de nos dus principals cronists, Con lunsch astgein nus prestar fei ad els? Els ein buca sez perdetga oculara dils factums ch' els rapportan, els han viviu in entochen dus tschentaners suenter la fundaziun della ligia. Nun ch' els hagian inventau quei ch' els descrivan, il qual ei buca car-teivel, han els pia sez priu lur enconuschientscha sur ils evenements en damonda ord fontaunas, che tonschan plinengiu el temps passau. Campell, che ha surviu de modell a Sprecher, ha senza dubi tier sia historia retica giu avon égls certs documents i pli tard a piarder. El sez alleghescha in vegl cu-de pergameinas della claustra de Mustér, che se-

sanflavi da siu temps a Tavau. Schebein el ha anflau enzatgei sur la ligia en quei cudisch? Nus dubitein quei. Primo havess el probablamein buca muncau ded indicar quella impurtonta fontauna, sco el fa quei en in auter liug arisguard il bandit Kun il liung, dal qual ei stetti leu scret, el hagi entuorn igl onn 1350 devastau quella tiara e seigi vegnius mazzaus a Tavanasa. Era havess el leu senza dubi anflau pli bia novas arisguard la rolla digl avat Pieder de Pultengia, sur la quala el para mo pauc instruius. Nus cartein biaronz, che Campell hagi priu quei, ch'el referescha, ord la buca dil pievel, ord la tradiziun populara de siu temps. El sez alleghescha quella tradiziun, schend che mo paucs en la Ligia sura enconuschien aunc il num digl um ord il pievel, il qual hagi igl εμπrem inspirau l'idea dil spindrament.

En general po pia la raquintaziun dils cronists esser stada conforma a quei ch' il pievel raschunava. Auncallura cartein nus che Campell, scursanend la rolla digl avat Pieder de Pultengia, seigi seschus influenzar d' ideas personalas, da sia aversiun confessionala encunter in representant della baselgia catolica, sco era da sia concepziun fundamentala, tenor la quala la fundaziun dellas treis ligias muntavi nuot auter ch' il spindrament ord il temps pli vegl della sclaveria.

Admessa tala rectificaziun necessaria, astgein nus considerar per verdeivla la raquintaziun tradizionala, aschilunsch sco ella ei buca en contradicziun

cun factums constatai ord autras fontaunas. E quei ei per part il cass.

Igl ei aschia nunprobabel, ch' il motiv della Ligia grischa seigi stau en emprema lingia l' indignaziun dil pievel cumin pervia de tirannia e malgiustia dils signurs e de lur ugaus ella tiara. Quei nunditgont che la tradiziun alleghescha sco exempel enqual cass concret, denter auter la detga de Gion Caldar, dil tirann si Cartatscha a Trun e la destrucziun de Mun S. Gieri. Certs abus pon cheu bein esser d'aventai, mo d' ina oppressiun generala cunzun en Surselva ed ella Cadi e d' ina revolta dil pievel sa ei buc esser raschieni. Nos castials ein curdai en ruinas per tut auters motivs. Aschi pauc fuvan ils signurs dils castials, ella Cadi silmeins, hostils al pievel ed a lur caussa, che ual in d' els, il giuncher Cristoffel de Zignau, ha sigilau la brev della ligia per quels de Schons, malgrad che lur signur e patrun, ils conts de Werdenberg-Sargans, eran cuntrariss a quella e s' opponeva a lur entrada. E co duess il pievel haver emblidau perfin il num de ses liberaturs, enstagl de glorificar quels en detgas e canzuns? Ord quellas raschuns ei era buca carteivel quei che vegn relatau arisguard las radunonzas nocturnas e la conspiraziun de glied ord il pievel en in uaul sut Trun. Nus havein cheu senza dubi in' influenza della raquintaziun della vischinonta Svizzeras sur igl engirament dil Rütli.

Igl engirament a Trun haveva ge absolutamein negin character revoluzionari, el muntava buca ina

midada dellas relaziuns existentas. El ei nuot auter ch' ina continuaziun de quei, ch' ils caus della tiara havevan statuiu circa 30 onns avon a Glion, ils 14 de fevrer 1395. Sulettamein in pugn ei vegnius modificaus e perfecziunus, in pugn d' impurtonza fundamentala, la dertgira della ligia. Ils confederai de 1424 ein s' obligai de far exequir ses truaments «cun tgierp e cun beins.» Pér cheutras ha il dretg retschert la sancziun necessaria per serealisar en tuttas circumstanzias, era encunter ils pussents della tiara. Plinavon ha la ligia de 1424 in character pli general e popular che quella de 1395, che fuva pli tost in' alianza dils signurs.

Sche nus refusein pia de prestar fei alla detga suls tirans e la conspiraziun egl uaul de Trun, lein nus tutina buca snegar, che la raquintaziun dils cronists seigi en tut auter senza fundament. En quei grau van a nossa idea ils historichers e poets moderns memia lunsch. Denter ils motivs, che han provocau la fundaziun della ligia, fuvan la munconza de segirezia ella tiara, certs pretendi ne veritabels abus dalla vart dils potentats e lur representants, la nunpusseivladad d' obtener schurmetg e giusta silla via dil dretg, carplinas e sbaradas denter ils segneradis. Quei pudeva forsa far spass als giuvens conts e baruns e lur vasals, che havevan en lur senn uregeivel tschaffen de smenar las armas e mus-sar lur bravura. Mo tgi che piteva, fuva il pievel, il subdit, che stueva prestar survetsch, combatter e riscar la veta per ils interess e las lunas dils

signurs, che vegneva tundius ton pli che quels se-mettevan en deivets cun lur excursiuns d' uiara, il pievel, che haveva il donn dil sblundergiem e la devastaziun della tiara, che stueva forsa temps ora negligir sias lavurs necessarias. Perquei eis ei buca nunprobabel, che la malcontentientscha seigi rutta ora el pievel cumin e hagi destadau da leu anora il moviment, che ha menau tier la fundaziun della ligia ne plitost tier ina revisiun dil patg de 1395. Era la tgeua casa de Diu de Mustér cun siu grond possess en funs e migiurs piteva dil farvaghem e la garmaschia dils signurs ed ugaus laics e perquei ein ils giavischs digl avat Pieder de Pultengia s'entupai cun quels dil pievel cumin. Ton egl interess de quel sco egl interess de sia claustra, eis el semess alla testa dil moviment, ha capiu d' empalar el sin la dretga via. Sper ils merets nundispiteivels dil bab della ligia astga era la rolla dil pievel buca vegnir emblidada.

Schegie che la Ligia grischa ha solemnamein confirmau sper las exempziuns artadas ne acquistadas era ils dretgs de segneradi, sche savein nus tutina considerar ella sco la tgina della libertad e democrazia grischuna.

Tochen dacheu regeva l' idea, che tut dretg, tutta autoritad vegni da surengiu, dal retg. Ed en emprema lingia seigi l' autoritad ida vi sils segneradis. Quei vegneva presupponiu en cass de dubi. Nua ch' il cumin pretendeva libertads, stueva el por-scher il mussament persuerter. Dacheudenvi en-

cuntercomi ei la libertad dil cumin vegnida considerata sco il princepi, sco la regla, il signur fuva obligaus de dar la prova, aschinavon sco el fageva valer in privilegi, in dretg feudal. (Mira Wagner, Rechtsquellen des Kt. Graubünden).

Plinavon ei la forza dil pievel carschida cheutras, ch'el ei vegnius renconuschiu sco part cooperonta tier la fundaziun della ligia, tier la direzzion de quella e scadina ulteriura decisiun, cheutras ch' ils cumins senza signur ein vegni admess sco equivalents. Ed en la dertgira dils XV ei vegniu creau in suprem organ, al qual ils caus fuvan suttamess buca meins ch' il sempel pur. Quella dertgira ei daventada ferma ed independenta avunda per sepronunziar, nua ch' il dretg dumandava, era encunter ils caus della tiara. Aschia vesein nus igl onn 1504, co la dertgira decida, ch' ils libers a Sumvitg seigien buca obligai de dar la gaglina dil tscheiver agl avat de Mustér.

E finalmein secomponeva quella dertgira, che fuva el medem temps il cussegl della tiara, ord glied dils cumins, nobels e nunnobels, ed era il landrecht sez fuva prius ord il pievel. La suprema decisiun giudiciala, la sort della tiara en general, fuva pia tschentada els mauns dil pievel sez. Ins senta a spirar in niev suffel de libertad, buca mo ella ligia, sunder era els singuls cumins.

Per quels motivs dueien nus celebrar il di de fundaziun della Ligia grischa, sco il di de naschienttscha della democrazia e libertad grischuna. Buca

entras serebellar e rumper la fei engirada, sunder silla via pli plauna, successiva, mo pli segira e ventireivla dil dretg e della giustia ei quella carschida e sesviluppada ord il sem semnau il remarcabel di dils 16 de mars sut igl ischi de Trun. La Ligia grischa cun siu fundament solid e profund, sia organisaziun centrala, sia legislaziun della tiara ei stada la petga, vid la quala las duas ligias ein cul temps sepusadas per formar il cuminesser daven-taus ozildi il cantun Grischun, il qual ha pia era sia tgina a Trun sut igl ischi.

IV.

Ei po aunc interessar nus de saver, tgei che ils cronists scrivan sur in' outra damonda, sur la quala ei regia dubi, il datum exact della fundaziun della ligia. La brev de fundaziun ei datada de miez mars 1424. Tenor la scienza dellas pergameinas e scartiras fuss quei propi ils 15 de mars.*) E tutina havein nus uonn festivau igl anniversari ils 16 de quei meins. Il medem ei stau il cass avon 100 onns, ed ils historichers daven da Ulysses Salis-Marschlins entochen Pieder Conradin Planta acceptan era quei datum.

En ils vegls cronists sai jeu anflar negina indicaziun exacta. Els sebaseschan semplamein sin la brev della ligia e scrivan perquei miez mars 1424.

Tier la davosa fiasta centenara paran gia dubis

---

*) Quell' opiniun vegn a mi confirmada d'in dils megliers enconuscheders della scienza diplomatica, prof. Dr. Steffens a Friburg.

ded esser naschi sur della exacta dataziun. P. Placi a Spescha, il qual ha priu viva part dall'organiziun de quella fiasta, ei vegnius incaricaus ded intercurrir la domonda. La risposta sezza ei a nus buca conservada, mo ella vegn menzionada en ina quorta brev de P. a Spescha, scretta ils 15 d'avrel 1824 ad in adressat nunenconuschent (forsa Pieder Antoni de Latour a Breil, il qual ha tenu in liung plaid silla fiasta de 1824. Communicaziun de P. Baseli Berther). La brev scretta en tudestg secloma:

«Euer Weisheit! Vom Herrn Leutenant de Caprez ward ich ersucht, den Tag der Versammlung und des Bundsschwurs in Trons nachzusuchen: und ich fand, dass die Versammlung den 15 ten, und der Bundsschwur den 16 ten Märtzen im J. 1424 stattgehabt habe. Um noch sicherere Kunde von diese Begebenheit konnte das Archiv des Bundes, welches zu haben von Herrn Landrichter Christoph von Toggenburg vom Residenzhof in ein Privathaus hier verlegt worden war, geben. Mit Hochachtung etc.»*)

P. a Spescha, il qual ha certamein basau sia pretensiun sin certs mussaments enconuschents ad el, pudess haver rischun, cunzun sch'igl engirament ha giu liug en la maniera, sco el scriva enzanua auter: «Suentar ch' il survetsch divin ei staus finius en la baselgia parochiala, nua ch' ins ha implorau publicamein il num della Sontga Tri-

*) La brev ei cuortamein menzionada da Pieth en la biografia de P. Placi a Spescha p. XXVI. rem. 3.

nitat e l'intercessiun dils burgheis celestials, ein ins ius en direcziun nord-ost dil vitg in quart ura entochen tier in ischi, che vegneva numnaus tochen lu nunpropriamein glenda en lungatg romontsch e tudestg, per engirar leu la ligia della libertat. *)

Las tractandas dils delegai, che pon haver cuzzau ualti ditg, han pia giu liug ils 15 de mars ed ein vegnidas concludidas cun la concepziun della brev della ligia. Il di suenter ei stau igl act solemn sut igl ischi de Trun, igl engirament. Ils 16 de mars 1424 ei pia veramein il di de naschientscha della Ligia grischa.

---

*) Mira Pieth, P. Placi a Spescha, p. 15 rem. 1.